

14. Миклашевский И.Н. Собственность поземельная // Энциклопедический Словарь. Изд. Ф.А.Брокгауз и И.А.Ефрон. – Том 60. – С.-Петербург, 1902. – С. 662–665.
15. Пихно Д.И. Основания политической экономии: Пособ. к лекциям. – 2-е изд. – Вып. 2. – Киев, 1899. – 260 с.
16. Туган-Барановский М.И. Земельная реформа: Очерк движения в пользу земельной реформы и практические выводы. – С.-Петербург, 1905. – 205 с.
17. Туган-Барановский М.И. К лучшему будущему: Сб. соц.-философ. произв. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1996. – 528 с.
18. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации. – М.: Экономика, 1989. – 496 с.
19. Фещенко В.М. Дослідження проблем становлення та розвитку ринкового господарства в працях економістів України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – К. : КНЕУ, 2003. – 187 с.
20. Цытович Н.М. Политическая реформа и социальный переворот – Киев, 1906. – 43 с.

Одержано 3.12.2008.

УДК 330.87

Н.А. Супрун, С.В. Чистякова

**ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД
КОРПОРАТИВНОЇ ТЕОРІЇ В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ
І.Т. ТАРАСОВА**

Стаття присвячена аналізу наукового доробку відомого вітчизняного вченого І.Т.Тарасова у сфері формування концептуальних засад корпоративної теорії. Головна увага приділена дослідженню основних положень останньої, економічної сутності корпоративних відносин, теоретичному обґрунтуванню ключових норм і правил корпоративної поведінки у працях науковця.

Ключові слова: теорія корпорацій, корпоративне управління, акціонерне підприємництво, І.Тарасов, економічна думка України кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Постановка проблеми. Аналіз попередніх публікацій. В останні роки в наукових колах спостерігається відродження інтересу до наукової спадщини видатного українського вченого Івана Трохимовича Тарасова (1849–1929). Це знайшло відображення в активізації

© Н.А. Супрун, С.В. Чистякова, 2008

ISSN 0320-4421. Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2008. Вип. 41.

наукових розвідок творчої спадщини вченого [2, 3, 4, 5, 14] та в пере-виданні його найбільш значимої праці «Вчення про акціонерні ком-панії», що вперше була опублікована в Києві (1878) [15]. Дослідниць-кий інтерес до названої роботи (з моменту першого видання якої ми-нуло 130 років) у вітчизняному науковому середовищі ніколи не зга-сав. Нинішнє звернення до зазначеної книги зумовлено проблемністю становлення вітчизняного корпоративного сектора та необхідністю створення адекватної законодавчо-нормативної бази.

Зазначена праця стала одною з перших та впродовж тривалого часу залишалася основним фундаментальним дослідженням проблем акціонерного підприємництва у вітчизняній економічній літературі. Монографія не тільки отримала визнання в науковому середовищі, а й стала обов'язковим джерелом у навчальному процесі (була рекоме-ндована студентам при вивченні проблем акціонерного підприємниц-тва та акціонерного законодавства). Так, Г.Ф.Шершеневич у своїй ві-домій праці «Підручник торгового права» [17] називає роботу І.Т.Та-расова однією з перших у списку літератури до теми, присвяченої ак-ціонерній формі організації підприємницької діяльності. Як найбільш авторитетним джерелом з проблем корпоративної теорії названу ро-боту вважали відомі вчені минулого (зокрема: Л.Й.Петражицький [12], А.І.Камінка [8], Г.Ф.Шершеневич [17]), а також і сучасні дослід-ники (О.М.Вінник [3], Т.В.Кашаніна [9], І.В.Спасібо-Фатєєва [14]). Отже, цінні теоретико-аналітичні матеріали, представлені у праці І.Т.Тарасова, продовжують спонукати дослідників звертатися до ана-лізу його наукового доробку.

Незважаючи на наявність на сучасному етапі значного кола тео-ретичних спрямувань у сфері корпоративної теорії, проблеми інсти-туційних трансформацій та негативні аспекти становлення корпора-цій, свідчать про відсутність засадничого консенсусу між представ-никами різних рівнів корпоративних відносин щодо можливості ви-рішення поточних проблем та перспективного шляху розвитку кор-поративного сектору. Вивчення сучасної корпоративної літератури переконливо засвідчує, що в цій галузі знання не існує узгодженості в розумінні та визначенні основних понять. Методологічна невизначе-ність, у свою чергу, спричиняє відсутність стійких норм і правил фу-нкціонування корпорацій, а відтак – і неефективність розвитку кор-поративного сектору взагалі. Отже, існує нагальна потреба в теорети-чному обґрунтуванні та визначенні засадничих понять корпоративної теорії в контексті аналізу її еволюційних витоків. Крім того, в біль-шості нормативних положень та актів акціонерного законодавства відсутні обґрунтовані положення з багатьох проблемних питань

корпоративної практики, що були предметом активного дослідження у вітчизняній науковій літературі ще в XIX ст. Все це говорить про те, що незважаючи на зовнішні атрибути система вітчизняного акціонерного законодавства, як і в далекому XIX ст., перебуває в стадії формування. Інакше кажучи, вивчення досвіду становлення вітчизняної науки може бути корисним не тільки з гносеологічної, а і з практичної точки зору.

Разом з тим, дискретність розвитку вітчизняної економічної науки (об'єктивно обумовлена специфікою історичного розвитку суспільства) актуалізує необхідність дослідження її становлення на різних етапах еволюції та пошуку елементів наступності і спадкоємності, що визначають цілісність наукової школи. Вітчизняній економічній науці, як і іншим складовим суспільного розвитку, притаманна історична реверсивність – властивість повернення до повторення вихідного стану. На переломних етапах еволюції інституційного середовища та науки як його важливого еволюційного чинника, коли суспільство відмовляється від застарілих засад розвитку, важливим є переосмислення минулого історичного досвіду та виявлення історичної спадкоємності. Тому, «коли мова йде про формування нової парадигми, то класичні або традиційні погляди не відкидаються. Вони входять у нову систему уявлень, але в якості окремого випадку, що пояснює певний етап історичного шляху розвитку людства, однак не всю його багатвікову історію. Це осмислення того, що відбувається нині» [12, с. 16]. У цьому зв'язку, відштовхуючись від тези визнаного авторитета в галузі історії вітчизняної економічної думки П.М.Леоненка про спадкоємність у розвитку економічної думки (тісний взаємозв'язок між сучасністю та історичним розвитком наукових концепцій минулого), вважаємо, що назріла необхідність прослідкувати становлення вітчизняної економічної науки в її еволюційному поступі [11]. Відтак, вивчення наукового доробку І.Т.Тарасова та його сучасна незаангажована оцінка уможливіє більш глибоке розуміння генези вітчизняної економічної думки та закономірностей її подальшого розвитку.

Метою статті є дослідження основних наукових положень корпоративної теорії та етапів творчої біографії видатного вітчизняного вченого Івана Трохимовича Тарасова.

Основні результати дослідження. Багата наукова біографія І.Т.Тарасова насичена яскравими творчими подіями, що свідчать про невпинний науковий пошук, в якому вчений перебував упродовж всього свого життя, постаючи перед сучасниками та нащадками як видатний науковець, вчений, юрист, економіст, педагог, громадський діяч. Вищу освіту він здобув на юридичному факультеті Імператорсь-

кого університету Св. Володимира в Києві. По закінченню університетського курсу завдяки своїм видатним науковим здібностям був залишений в університеті для підготовки до професорського звання. З 1872 р. працював над магістерською дисертацією «Особиста затримка як поліцейський захід безпеки», яку з успіхом захистив в 1875 р. На публічному захисті І.Т.Тарасов виявив себе не тільки глибоким знавцем досліджуваних проблем, а й яскравим полемістом. Елітарна освіта, глибока ерудиція та відсутність жорсткої спеціалізації в науці дозволили йому розширити коло своїх наукових інтересів далеко за межі тематики своєї дисертації. Незабаром після захисту увагу вченого привертає актуальна і злободенна проблема – корпоративна практика. Відтак, вчений розпочинає активне дослідження природи та форм акціонерного підприємництва. Будучи глибоким аналітиком, І.Т.Тарасов вирішує здійснити емпіричне дослідження досвіду розвитку акціонерної справи у промислово розвинутих країнах світу (оскільки вважає, що організаційна форма акціонерної компанії є запозиченою із західної практики). Впродовж 1876–1878 рр. І.Т.Тарасов перебував у науковому відрядженні (відвідав Австрію, Пруссію, Францію). Вивчав емпіричні дані, що характеризували еволюцію акціонерних відносин, акціонерне законодавство європейських країн. Значну увагу він приділяв аналізу організаційної структури та правового статусу акціонерних товариств. Фактичний матеріал, ретельно відібраний вченим під час поїздки, був скрупульозно вивчений та узагальнений. І, за визначенням самого автора, саме він став основою «єдиного цілісного дослідження в російській літературі питання про акціонерні компанії». В результаті незабаром вийшла друком фундаментальна праця «Вчення про акціонерні компанії» (1878) [15] з таким приписом: «Розмірковування І.Т.Тарасова, пропоноване для публічного захисту на ступінь доктора». Повернувшись на батьківщину, І.Т.Тарасов протягом певного часу працював на посаді доцента Київського університету св. Володимира, займаючись вивченням проблем соціального захисту населення та беручи участь у здійсненні ряду важливих щодо цього проектів (заснування народного училища, позико-ощадного товариства, громадської крамниці та народної чайної у Бердичівському повіті Київської губернії). Вчений також долучився до створення та організації роботи Рубежівської колонії для малолітніх злочинців поблизу Києва. В 1879 р. І.Тарасов переїхав у Ярославль, де розпочався ярославський період його наукової діяльності (він триває до 1889 р.).

Монографія «Вчення про акціонерні компанії» була прийнята до публічного захисту на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Захист відбувся в Імператорському Московському університеті 29 січня 1880 р. За підсумками наукового диспуту, що відбувся під час захисту, І.Т.Тарасову було присуджено науковий ступінь доктора поліцейського права. Опонентами І.Т.Тарасова на захисті виступили визнані знавці акціонерної тематики О.Чупров та П.Писемський, які схвально оцінили наукові здобутки вченого. Друге видання монографії було здійснено в 1879–1880 рр. (двома випусками) в Ярославлі.

Вихід у світ зазначеної праці став помітною науковою подією: вона стала першою у вітчизняній науці спробою комплексного аналізу основних проблем акціонерного підприємництва. У ній І.Т.Тарасов заклав основи наукової розробки корпоративних проблем, і отже, правомірно вважається одним із фундаторів вітчизняної корпоративної теорії. Одночасно представлені у роботі положення являли собою не просто результат теоретичного аналізу проблем, а й давали відповідь на важливі злободенні питання корпоративної практики. Актуальність праці посилювало й те, що її поява припадала на період реформи вітчизняного акціонерного законодавства та активної розробки його основних засад. Тому праця викликала значний інтерес не тільки в наукових, а й в урядових колах держави. Більше того, представлені у праці теоретичні узагальнення виявилися такими, що не втратили своєї актуальності до нашого часу і продовжують викликати інтерес сучасних дослідників корпоративних відносин.

Важливим теоретичним здобутком названої праці І.Т.Тарасова є те, що в ній вперше у вітчизняній економічній науці зроблена розвідка історичної генези та здійснено комплексний аналіз правової та економічної природи акціонерного товариства. У ній наведено багатий фактичний матеріал, що ілюструє основні етапи та тенденції розвитку акціонерного підприємництва. Розглядаються проблемні питання формування акціонерного капіталу, висвітлюється роль акціонерних компаній у господарстві країни. Обґрунтовується теза про те, що організаційна форма акціонерного товариства є оптимальною для акумуляції великих капіталів та створення умов для мобілізації підприємницького потенціалу в країні. Надзвичайно важливою характеристикою акціонерної справи, за висновком І.Т.Тарасова, є те, що вона «має освітнє значення для суспільства, привчаючи до самостійності, до строгого аналізу, до правильного розрахунку, до чесності» [15, с. 169].

Суспільно-господарське значення акціонерної форми підприємництва, на думку І.Т.Тарасова, виявляється «в теперішній боротьбі праці і капіталу, що порушує суспільний порядок і викликає побоювання за майбутнє», в якій «чи не найвизначніше місце може посісти

акціонерна компанія, придатність якої для мирного вирішення спору почасти підтверджується вже практикою» [15, с. 170]. Цілком очевидно, що в цій тезі проглядаються елементи майбутніх концепцій, що були об'єднані в теорії «демократизації капіталу».

Можна стверджувати, що дослідники даної проблеми (А.Камінка, Г.Шершеневич) вже на рубежі ХІХ–ХХ ст. схилилися до думки про можливість економічно обґрунтованого поєднання в акціонерному товаристві інтересів і задоволення потреб. Така можливість окреслюється вже на стадії створення акціонерних товариств, коли ініціативу виявляють засновники, що дбають при цьому про свій конкретний інтерес – формування капіталу для його використання у виробництві з метою отримання якомога більшого прибутку. Інтерес передплатників на акції і згодом акціонерів поєднується з інтересом засновників щодо одержання прибутку від капіталів. Інтерес акціонерного товариства як носія капіталу-функції виражається через інтереси акціонерів і задоволення їх за допомогою розвитку й досягнення результативності своєї діяльності. Інтерес управлінців акціонерним товариством полягає в досягненні результативності використання капіталу, яким вони керують, що пов'язано із наділенням їх і надалі функціями органів з керівництва товариством, також оплатою їхньої праці (а згодом і можливістю придбання акцій товариства на пільгових умовах). Таким чином, інтереси різних суб'єктів взаємозалежні, взаємообумовлені і спрямовані на досягнення однієї мети – прибуткового використання капіталу, збільшення капіталу-власності, що залежить від капіталу-функції.

Аналіз в українській науковій літературі проблеми поєднання інтересів учасників корпоративних відносин визначався різними підходами до сутності підприємницької діяльності. Характер взаємин осіб у процесі підприємницької діяльності – від особистих, властивих дрібному виробництву і дрібному капіталу, до відсутності таких, що притаманна великому виробництву і великому капіталу – позначився і на специфіці понять «підприємець» і «підприємницька діяльність». Визначаючи підприємця як особу, що ініціює та організовує нову справу, І.Тарасов підкреслював, що у такому контексті підприємцем можна вважати лише засновників. Ця теза спричинила наукову дискусію між тими економістами, які вважали, що в буквальному розумінні не лише засновників, але й акціонерів необхідно відносити до підприємців (А.Камінка, Ф.Тернер та ін.), та їх опонентами (Л.Петражицький, П.Цитович).

Важливим прикладним результатом дослідження можна вважати здійснений у роботі комплексний аналіз проблем акціонерного зако-

нодавства щодо процесу створення та діяльності акціонерних товариств. Особлива увага до процесу організації акціонерної компанії обумовлена яскраво описаними в праці численними зловживаннями з боку засновників (які, на жаль, залишаються актуальними і для сьогодні), що використовували акціонерну форму як один із законних засобів «вилучення» коштів з кишень довірливих громадян. Відтак, І.Тарасов одною із центральних проблем корпоративної практики називає необхідність чіткого визначення поняття та правового статусу засновників акціонерних компаній. Вчений, відстоюючи свою позицію, згідно з якою засновників необхідно розглядати як підприємців, зауважує, що «засновниками повинні вважатися тільки ті особи чи фірми, особиста праця яких і *підприємливість* мали безпосередньою метою виконання всіх необхідних умов для утворення акціонерної компанії» [15, с. 216]. Основною передумовою легітимізації майбутньої компанії, на думку вченого, є ухвалення рішення про заснування акціонерного товариства, оскільки саме воно визначає ефективність всього наступного процесу організації акціонерного товариства. На це положення звертає увагу й сучасне законодавство, визначаючи засновників як осіб, що прийняли рішення про заснування акціонерного товариства [6, ст. 4].

Що стосується кількісного складу засновників, то вчений послідовно заперечував можливість заснування так званих компаній однієї особи. Такі акціонерні товариства, на думку І.Тарасова, не відповідають сутності акціонерної форми підприємництва через відсутність виборних засад в управлінні товариством, оскільки «самоуправління, побудоване на виборних засадах, передбачає неодмінно різницю в чисельному складі між виборцями і тими, що обираються» [15, с. 165]. Визначення ролі засновників привертає увагу дослідника ще й тому, що саме вони формують економіко-правову основу майбутньої діяльності товариства. Фіксуючи ті або інші положення у статуті компанії, вони тим самим «встановлюють правила подальшої гри» і мають можливість забезпечити свої інтереси за рахунок інших акціонерів. І.Тарасов вважав, що цей незаслужений привілей необхідно усунути, заборонивши засновникам розподіляти весь перший випуск акцій між собою та залучивши до затвердження статуту всіх передплатників на перший випуск акцій. Запропонована схема по суті дозволяє засновникам при мінімумі відповідальності зі своєї сторони провадити формування статутного капіталу за рахунок коштів інших осіб, що дає можливість використовувати ці кошти у власних інтересах, створюючи благодатний ґрунт для інших засновницьких зловживань. Саме прагненням уникнути подібних негативних наслідків можна пояс-

нити позицію сучасного законодавця, що пропонує при заснуванні товариства розподіляти всі акції серед його засновників. Досліджуючи роль розподілу капіталу на частки, вчений зазначав що «основне завдання акціонерних компаній полягає в поєднанні відносно дрібних засобів в ті величезні капітали, які дали життя відповідно великим підприємствам. *Частки ці повинні бути рівними*, оскільки в іншому випадку могло би бути допущене свавілля у визначенні контингенту учасників підприємства...» [15, с. 50]. На жаль, проблема фактичної безконтрольності засновників при розробці статуту, яку намагався вирішити у своїх працях І.Т.Тарасов, була залишена без уваги законодавства як у ХІХ ст., так і нині. «*Необхідність статуту для кожної акціонерної компанії* впливає з того міркування, що акціонерна компанія є суспільна, а не приватна установа, а тому повинна бути нормована у своїй діяльності як у відношенні до власних своїх членів, так і у відношенні до третіх осіб» [15, с. 56]. Звичайно, як справедливо відзначав І.Тарасов, статут – це не закон, але він повинен дублювати певні положення закону, які охороняють публічні інтереси. Відтак, «діяльність акціонерної компанії повинна бути публічна, гласна, тим більше, що без широкого застосування засад гласності немислимий правильний контроль» з боку суспільства [15, с. 56].

Наступною важливою ознакою акціонерного товариства, що знаходилася в центрі дослідження І.Тарасова, є проблема поділу його основного (статутного) капіталу на певну кількість, як правило, рівних між собою часток, що їх називають акціями. Певна частина установчого капіталу забезпечується акціонерному товариству ще до створення останнього за рахунок внесків (грошових, майнових) особами, які підписалися на акції або стали засновниками. «Акціонер не зобов'язаний вносити для цілей компанії та для сплати за її боргами більше тієї суми, яка за статутом підлягає до внеску на кожную акцію...; так само він не може вимагати повернення свого внеску» [15, с. 369]. Разом з тим, вчений підкреслював, що акціонер не несе зобов'язань перед іншими акціонерами чи кредиторами товариства щодо покриття збитків товариства. Ця характеристика визначається важливою рисою акціонерного товариства – принципом обмеженої відповідальності акціонерів, що мав надзвичайне значення для поширення акціонерної форми підприємництва у вітчизняній господарській практиці минулих століть. Треба зазначити, що саме тлумачення та теоретичне обґрунтування цього принципу викликало найбільше дискусій і суперечок в наукових колах. Дослідники акціонерного товариства визначали відповідальність акціонерів як обмежену сумами (коштами, майном), сплаченими за акції (в межах акцій). «*Обмежена*

майнова відповідальність одним лише акціонерним капіталом, – відзначав І.Тарасов, – є природнім наслідком повного відокремлення цього капіталу від особистого господарства акціонерів: в цьому то й полягає та основа обмеженої відповідальності, в якій майже всі дослідники, а також і законодавства, бачать головну характеристичну рису акціонерної форми відносин» [15, с. 53]. Разом з тим, вчений звертав увагу на те, що «обмежена відповідальність акціонерів ослабляє їх увагу до контролю над управлінням», що становить загрозу для ефективного функціонування акціонерної компанії та вимагає створення особливої системи заходів щодо реалізації та захисту прав акціонерів [15, с. 57].

Одним із центральних питань дослідження особливостей економічної природи акціонерних товариств І.Тарасов вважав наявність цінних паперів. З'ясуванню сутності та ролі цих фінансових інструментів в процесі становлення акціонерної форми господарювання вчений відводив центральне місце, оскільки саме наявність цінних паперів відрізняє корпорацію від інших організаційно-правових форм підприємницької діяльності. Появу в господарському обігу пайових цінних паперів він пов'язував з виникненням перших акціонерних товариств на початку XVII ст. Термінологічне трактування поняття «акції» розглядалося вченим у декількох значеннях: як частка в статутному капіталі акціонерного товариства; як документ, що засвідчує права акціонера стосовно товариства; як об'єкт, що виступає носієм прав акціонера. Звертаючи увагу на ту обставину, що в останньому контексті акція по суті виступає аналогом поняття «права акціонера», вчений наголошує, що саму акцію не можна розглядати як цінність, яка відокремилась від майна товариства, навпаки, вона виступає матеріальним носієм ціннісної субстанції, оскільки акція є «документом на певну сукупність прав, що мають цінність» [15, с. 50]. Здійснюючи класифікацію основних прав акціонера, вчений підкреслював, що вони реалізуються, насамперед, через право членства, представлене акцією, а останнє, у свою чергу, *«здійснюється в праві голосу з питань управління та в праві на участь у прибутках, якщо компанія заснована з метою прибутку»* [15, с. 53].

Досліджуючи питання первинного розміщення акцій, І.Тарасов звернувся до однієї з найвідоміших проблем акціонерного засновництва – передплати на акції. Аналізуючи сутність процесу передплати, вчений критично розглянув різні теоретичні підходи до проблеми та дійшов висновку, що весь процес заснування акціонерної компанії має являти собою «одне органічне ціле, частини якого повинні бути пов'язані між собою нерозривно, внаслідок чого передплата на акції,

будучи тільки однією із частин цього цілого, вона не може увійти з ним у протиріччя» [15, с. 281]. Відповідно, процес підписки розглядався вченим не тільки в контексті аналізу прав акціонерів. Значну увагу дослідник приділяв обов'язкам щодо оплати цінних паперів. В даному контексті, зазначав І.Тарасов, найбільш важливими аспектами, що потребують ретельного наукового аналізу та законодавчого унормування є необхідність встановлення чітких термінів оплати цінних паперів, встановлення штрафів за несвоєчасне внесення коштів та закріплення правової норми про оплату акцій у грошовій формі. Останнє положення вчений називав основою ефективності діяльності акціонерної компанії, оскільки можливість оплати акцій іншим майном оцінював як джерело різного роду зловживань, що полягали в необгрунтованому завищенні вартості майна, внесеного засновниками в рахунок оплати акцій. У результаті дисбалансу між реальною вартістю майнового внеску в статутний капітал і його завищеною оцінкою істотно порушуються інтереси наступних набувачів акцій і кредиторів акціонерного товариства. На жаль, і сьогодні ця проблема зберігає свою актуальність, на що звертають увагу більшість сучасних дослідників [3, 5, 14]. Щодо порядку емісії цінних паперів вчений послідовно відстоював ідею про необхідність жорсткого державного контролю за цим процесом. Функції такого контролю І.Тарасов пропонував покласти на Державний банк. Як бачимо, ідеї вченого в цьому питанні знайшли реалізацію в майбутньому розвитку вітчизняного законодавства: сьогодні в Україні контрольні функції за емісійною діяльністю акціонерних товариств здійснюються централізовано регуляторним органом – Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Таким чином, аналіз наукових поглядів І.Тарасова свідчить про новаторський підхід вченого та прогностичний потенціал його ідей щодо подальшого розвитку інституціонального середовища корпоративізму. Більшість концептуальних положень, запропонованих у досліджуваній праці, і дотепер зберігають свою науково-практичну цінність. Разом з тим, науковому методу дослідника було притаманне обережне ставлення до різних новацій у категоріально-понятійному апараті. Необхідність запозичення та подальшого використання того або іншого терміну чи поняття вчений підпорядковував попередньому ретельному аналізу нового явища, зіставлення його з існуючими у традиційній практиці категоріями. У випадках, коли дослідження виявляло невідповідність запозичення того чи іншого інституту існуючій системі суспільних параметрів, вчений виступав з гострою критикою таких запозичень.

Висновки. Дослідження наукового доробку І.Тарасова свідчить, що саме в праці «Вчення про акціонерні компанії» було закладено основні концептуальні засади вітчизняної корпоративної теорії. За значущістю розглянутих проблем, за глибиною методологічних підходів, за широтою застосованого емпіричного матеріалу праця І.Тарасова є важливою віхою на шляху розвитку вітчизняної корпоративної теорії, що й нині не втратила своєї актуальності ані в теоретичній, ані в практичній площині.

Важливим науковим здобутком досліджуваної праці є те, що в ній вперше у вітчизняній науковій літературі були актуалізовані та дослідженні проблеми захисту прав акціонерів, співвідношення повноважень органів управління корпорацією, необхідності формування особливої системи корпоративного контролю. Аналіз зазначених параметрів корпоративного устрою став основою для виокремлення нової галузі в системі економічних наук – теорії корпоративного управління. Актуальність дослідження еволюції наукової літератури з даної проблеми посилюється також тією обставиною, що сучасний етап становлення теорії корпоративного управління характеризується також позиціонуванням її в системі сучасного знання. Названі параметри обумовлюють необхідність визначення місця й ролі даної науки в процесі пізнання економічного середовища, її організаційно-методологічного значення для обґрунтування, вдосконалення та розвитку теоретичних досліджень та їх практичної реалізації. Дослідження еволюції корпоративної теорії в українській економічній літературі дає змогу глибше зрозуміти специфіку національної моделі корпоративних відносин, що сформувалася під впливом особливих еволюційних чинників, та співставити можливості вирішення складних соціально-економічних проблем на різних етапах їх становлення. Ідентифікація та оптимізація сучасної вітчизняної моделі повинні ґрунтуватися на дослідженні традиційно сформованого інституційного середовища з врахуванням історичної траєкторії розвитку суспільства (path-dependency) та ролі науки як одного із найбільш важливих чинників даної еволюції.

Звернення до вивчення історії економічної науки передбачає не просто дослідження теоретичних концептів та праць наших попередників. Перед сучасною наукою стоїть, за визначенням П.М.Леоненка, «завдання глибокої рефлексії наукових результатів», досягнутих вітчизняною наукою у минулому [10]. Ці результати повинні стати фундаментом подальшого розвитку науки. Одночасно актуалізується завдання виявлення еволюційного руслу розвитку науки для того, щоб при виборі та конструюванні нових методологічних схем не

витрачати часу на повторення вже пройдених шляхів еволюції економічної теорії, на адаптацію західного досвіду і на спроби застосувати ті інститути, які вже продемонстрували свою неефективність у минулому. Як зазначає Л.І.Абалкін, «оглядаючись назад і критично оцінюючи досягнуте, ми зміцнюємо сили й енергію для подальшого руху вперед. Знання історії науки виробляє надійний імунітет проти повторення помилок минулого» [1, с. 291]. Загалом і в цілому, історія вітчизняної економічної науки містить цілий набір невикористаних раніше чи просто забутих ідей, які можуть бути з користю застосовані на сучасному етапі [13]. Відкриття та новітнє прочитання названих теоретичних концепцій, які без сумніву є надбанням світової науки, потребують ґрунтовних досліджень та популяризації.

Стаття посвячена аналізу наукового насліддя известного отечественного ученого И.Т.Тарасова в сфере формирования основоположных начал корпоративной теории. Главное внимание уделено исследованию основных положений последней, экономической сущности корпоративных отношений, теоретическому обоснованию ключевых норм и правил корпоративного поведения в работах ученого.

Ключевые слова: теория корпораций, корпоративное управление, акционерное предпринимательство, экономическая мысль Украины конца XIX – первой половины XX в.

1. *Абалкин Л.* Российская школа экономической мысли: поиск самоопределения. – М.: Ин-т экономики РАН, 2000. – 464 с.
2. *Абалкин Л.И.* Избранные труды: В 4-х т. – Том 1. – М: ОАО «НПО Экономика», 2000. – 912 с.
3. *Вінник О.М., Щербина В.С.* Акціонерне право: Навч. посіб. / За ред. В.С.Щербини. – К.: Атіка, 2000. – 544 с.
4. *Єфименко А.* Корпоративні норми нового Цивільного Кодексу // Юридичний журнал . – 2003. – № 4. – С. 40–49.
5. *Задихайло Д.В., Кібенко О.Р., Назарова Г.В.* Корпоративне управління: Навч. посіб. – Харків: Еспада, 2003. – 688 с.
6. *Закон України «Про акціонерні товариства»* 17 вересня 2008 р., № 514-VI // Урядовий кур'єр. – 2008. – 29 жовтня.
7. *Ионцев М.Г.* Акционерные общества: Правовые основы. – Москва, 2002. – 512 с.
8. *Каминка А.И.* Акционерные компании. Том 1. – С.-Петербург, 1902. – 602 с.
9. *Кашанина Т.В.* Хозяйственные товарищества и общества: правовое регулирование внутрифирменной деятельности. – Москва, 1995. – 428 с.
10. *Леоненко П.М.* Методологічні аспекти історії української економічної думки (XIX–XX ст.). – К.: ІАЕ УААН, 2004. – 434 с.

11. Могилевский С.Д. Акционерные общества. – Москва, 1999. – 558 с.
12. Петражицкий Л.И. Акционерная компания. Акционерные злоупотребления и роль акционерных компаний в народном хозяйстве. По поводу предстоящей реформы акционерного права. – Экономическое исследование. – С.-Петербург, 1898. – 220 с.
13. Сорвина Г.Н. История экономической мысли двадцатого столетия. – М.: РАГС, 2001. – 245 с.
14. Спасибо-Фатеева И.В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. – Харьков: Право, 1998. – 251 с.
15. Тарасов И. Учение об акционерных компаниях. – Киев, 1878. – 706 с. + 50 с. + VI с.
16. Цытович П. Очерки основных понятий торгового права. – Киев, 1886. – 248 с.
17. Шершеневич Г.Ф. Учебник торгового права. – С.-Петербург, 1889. – 347 с.

Одержано 8.12.2008.

УДК 330.8(477)

В.К. Гаркавко

**ТВОРЧИЙ ШЛЯХ І НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ О.І. СКВОРЦОВА
– ЕКОНОМІСТА-АГРАРІЯ, ПРЕДСТАВНИКА НАУКИ
«СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ЕКОНОМІЯ»**

У статті висвітлюється життєвий і творчий шлях О.І.Скворцова – видатного представника науки «Сільськогосподарська економія». Характеризується його наукова і педагогічна діяльність, показується роль і місце його наукового світосприйняття в розвитку економічної думки.

Ключові слова: економіка сільського господарства, О.І.Скворцов.

Постановка проблеми. У травні 2008 р. виповнилося 160 років від дня народження Олександра Івановича Скворцова (1848–1914) – видатного вченого, різнобічно освіченої людини, талановитого економіста-аграрія, педагога і публіциста, який здійснив неабиякий позитивний вплив на розвиток вітчизняної агроекономічної думки кінця ХІХ – початку ХХ ст.

© В.К. Гаркавко, 2008